

## РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

*Стаття присвячена аналізу економічної діяльності держави в контексті необхідності усунення властивих ринкам вад. Головну увагу приділено розкриттю проблемних аспектів реалізації таких економічних функцій держави, як надання суспільних благ, регулювання зовнішніх ефектів та стабілізація економіки.*

**Ключові слова:** вади ринкової системи, економічні функції держави, суспільні блага, зовнішні ефекти, стабілізація економіки.

**Постановка проблеми.** Ринкову економіку можна розглядати як таку, що складається із власне ринкової системи та економічної діяльності держави. Як механізм, що в цілому забезпечує найефективніше використання економічних ресурсів, ринкова система становить основу ринкової економіки, її серцевину. Що ж стосується економічної ролі держави, то вона полягає у корегуванні функціонування ринків у тих випадках, коли вони дають збої. Проте на практиці націлена на усунення провалів ринку економічна діяльність держави нерідко сама зазнає невдач.

**Метою статті** є розкриття проблемних аспектів реалізації властивих державі економічних функцій. Наша увагу буде зосереджена на аналізі таких видів діяльності держави, як надання суспільних благ, регулювання зовнішніх ефектів та стабілізація економіки.

### Результати дослідження.

#### 1. Надання суспільних благ.

Насамперед необхідно зауважити, що єдиною ознакою, за якою суспільні блага вирізняються від приватних, є їхня невиключність, тобто неможливість виключення із числа їх споживачів тих, хто за них не платить. У цьому зв'язку помилково видається позиція тих економістів, які, крім невиключності, приписують суспільним благам ще й такі відмінні риси, як неконкурентність та неподільність у споживанні [1 с. 151; 2 с. 99]. Перевантажені у години пік дороги – приклад суспільних благ, споживання яких одними споживачами обмежує можливості їх споживання іншими споживачами. З іншого боку, неподільність – властивість, яка притаманна у тому числі і деяким приватним благам. Йдеться про приватні блага спільного споживання, як, наприклад, послуги громадського транспорту. Тому неподільність не можна розглядатися як одну із відмінних рис суспільних благ.

Деякі економісти, поряд із власне суспільними благами, виділяють так звані квазісуспільні блага, маючи на увазі хоча й виключні, проте такі, споживання яких супроводжується значними позитивними зовнішніми ефектами, блага [2 с. 100]. Оскільки через наявність значних позитивних зовнішніх ефектів ринкова система виявляється неспроможною забезпечити виробництво квазісуспільних благ в оптимальних розмірах, вважається, що функцію із забезпечення ними має взяти на себе держава.

На нашу думку, концепція квазісуспільних благ є вразливою в кількох відношеннях.

По-перше, те, що держава надає деякі приватні блага у такий же самий спосіб, як і суспільні блага, не дає жодних підстав уважати такі приватні блага якимись «нібито» суспільними благами. Природа благ як приватних чи суспільних не визначається тим, ким і як вони надаються – державою безоплатно чи приватним сектором на платній основі. З огляду на це не можна не вказати на помилковість віднесення до переліку суспільних благ «системи державної освіти» [3 с. 83]. Освіта є виключним, а тому й приватним благом незалежно від того, ким і як вона надається – державою безоплатно чи приватним сектором на платній основі.

По-друге, як буде показано нижче, так зване недовиробництво товарів і послуг у випадку позитивних зовнішніх ефектів не є беззастережною підставою для корегування державою результатів діяльності ринків шляхом субсидування виробників або споживачів.

По-третє, надаючи на безоплатній основі приватні блага, держава може керуватися іншими, аніж інтерналізація позитивних зовнішніх ефектів, мотивами, як наприклад, необхідністю забезпечення всім дітям рівного доступу до шкільної освіти незалежно від платоспроможності їхніх батьків.

Загалом же державі слід, наскільки це можливо, уникати безоплатного надання приватних благ і зосередитися на тому, чим вона, власне, і має займатися - наданні суспільних благ. Це пов'язано, зокрема, з відсутністю у розпорядженні держави інструментів, які б дозволяли їх достатньо точно виявляти та агрегувати індивідуальні переваги споживачів. В усякому разі, краще за ринок цього ніхто не здатний зробити. Тому безоплатному наданню державою як приватних, так і суспільних благ завжди бракуватиме алокаційної ефективності.

Ще одна проблема, яка виникає в процесі надання державою суспільних благ, - статус держави як їх монопольного постачальника, через що споживачі не мають можливості контролювати якість подібного роду благ шляхом вибору їх найкращого постачальника. Низька якість доріг або правоохоронної діяльності при достатніх обсягах їх фінансування – приклади неефективної діяльності держави як монопольного постачальника суспільних благ.

## 2. Регулювання зовнішніх ефектів.

Зовнішні ефекти – це некомпенсовані впливи діяльності суб'єктів економіки на добробут третіх осіб. Такі впливи можуть виникати як у сфері виробництва, так і у сфері споживання та бути як позитивними, так і негативними. Проте у будь-якому випадку їх вирізняє те, що вони здійснюються, по-перше, без попередніх угод між особами, що їх генерують та зазнають, і по-друге, без компенсації з боку тих, хто завдає шкоди чи, навпаки, отримує вигоду.

Обґрунтовуючи необхідність державного регулювання зовнішніх ефектів, переважна більшість економістів робить акцент на тому, що в їх випадку спостерігається відхилення рівноважних обсягів виробництва від їх оптимальних рівнів. Якщо у разі негативних зовнішніх ефектів має місце перевиробництво продуктів, то у разі позитивних зовнішніх ефектів вони виробляються у недостатній кількості. На недопущення або виправлення такого роду викривлень у розподілі ресурсів на виробництво продуктів і має бути націлене, на загальну думку, державне регулювання зовнішніх ефектів [4 с. 259 - 261].

У разі негативних зовнішніх ефектів фактичні обсяги виробництва, дійсно, виявляються більшими за ті, які мали б місце за відсутності переливів витрат. Однак це

не єдина і, як видається, не головна причина, в силу якої держава повинна регулювати негативні зовнішні ефекти. Надзвичайно важливою є та обставина, що збитки, які у разі негативних зовнішніх ефектів одні суб'єкти економіки завдають іншим, мають бути відшкодовані тими, хто їх завдає, тим, хто їх зазнає. Подібно до того, як споживачі звичайних благ мають платити за них тим, хто їх виробляє, виробники «антиблаг» повинні платити за них тим, хто їх «споживає». І якщо приватні особи виявляються неспроможними самотужки розв'язати проблему компенсації заподіяної шкоди, її розв'язання має взяти на себе держава.

Проте і для держави розв'язання цієї проблеми є справою достатньо складною. Адже вона повинна: по-перше, виявити всіх тих, хто завдає і зазнає некомпенсованої шкоди, по-друге, точно оцінити її масштаби, по-третє, стягнути адекватну компенсацію з тих, хто завдає шкоди, та розподілити її між тими, хто її зазнає відповідно до розмірів їхніх збитків. Зрозуміло, що на практиці реалізація всіх вищезазначених дій держави може наражатися на серйозні труднощі. Одна з них пов'язана з точною оцінкою шкоди, якої в результаті негативних зовнішніх ефектів зазнають треті особи. Що менш точною буде подібна оцінка, то більш неефективним буде державне регулювання негативних зовнішніх ефектів.

Принципово інша ситуація виникає у разі позитивних зовнішніх ефектів. Якщо одна особа без жодних попередніх угод з іншою створить для неї якусь вигоду, особа, що її отримає, не зобов'язана платити за це особі, що її створила, адже вона не брала на себе подібних фінансових зобов'язань. Відповідно, й держава не має підстав вимагати від тих, хто отримує зовнішні вигоди, платити тим, хто їх створює. Держава може від імені осіб, які отримують зовнішні вигоди, заплатити особам, що їх створюють, лише у разі, коли це вважатимуть за потрібне зробити самі отримувачі зовнішніх вигід. На противагу цьому, особа, яка без жодних угод з іншою особою завдає їй шкоди, зобов'язана відшкодувати її потерпілій стороні. Відповідно, й держава має всі підстави вимагати від неї, аби вона це зробила.

Таким чином, те, що у разі позитивних зовнішніх ефектів фактичні обсяги виробництва продуктів виявляються меншими за ті, які б мали місце за відсутності переливів вигоди, не є достатньою підставою для державного втручання в процес функціонування ринків у формі субсидування виробництва чи споживання. Платники податків можуть вирішити не платити тим, хто створює для них позитивні зовнішні ефекти, небезпідставно вважаючи, що здійснення такого роду оплати не є їхнім обов'язком.

Одним із прикладів того, як держава під прикриттям нібито необхідності інтерналізації позитивних зовнішніх ефектів змушує одних людей платити за блага, які отримують інші люди, є безкоштовна вища освіта. Однак, по-перше, освічені люди, як, втім, і неосвічені, можуть створювати для суспільства не лише позитивні, але й негативні зовнішні ефекти. Приклади – діяльність неефективних урядів, сформованих із освічених людей, або підприємств-забруднювачів навколишнього середовища, очолюваних знов-таки освіченими людьми. По-друге, навіть якщо освічені люди і створюють для суспільства якісь «чисті» позитивні зовнішні ефекти, це не накладає на нього обов'язок брати на себе оплату вищої освіти. Щонайменше, держава мала б спитати у платників податків, чи вважають вони за потрібне платити за тих, хто здобуває вищу освіту.

### 3. Стабілізація економіки.

З часів Великої депресії стабілізація економіки є, мабуть, найбільш контроверсійною економічною функцією держави. Якщо кейнсіанці переконані у спроможності держави завдяки заходам дискреційної фіскальної та грошово-кредитної політики згладжувати породжувані ринковою системою коливання реального обсягу виробництва, зайнятості та рівня цін, то, на переконання монетаристів, головним джерелом макроекономічної нестабільності є не ринкова система, а неправильна політика держави [5 с. 19, 88, 107]. Монетаристська критика дискреційної стабілізаційної політики зводиться до наступного.

1. Кейнсіанська модель дискреційної стабілізаційної фіскальної політики за самою своєю суттю не може бути ефективним знаряддям стабілізації економіки. Зокрема, у разі застосування стимулюючої фіскальної політики з покриттям дефіциту державного бюджету за рахунок внутрішніх державних позичок спостерігатиметься такий ланцюг причинно-наслідкових зв'язків: (1) збільшення державних позичок призведе до зростання загального попиту на гроші, (2) зростання загального попиту на гроші викличе підвищення рівня процентної ставки, (3) підвищення рівня процентної ставки зумовить скорочення приватних інвестицій, (4) скорочення приватних інвестицій за незмінних інших умов матиме своїм наслідком скорочення сукупних витрат. Зрештою буде отримано результат протилежний до того, на який націлена стимулююча фіскальна політика.

У випадку ж, коли в процесі впровадження стимулюючої фіскальної політики дефіцит державного бюджету фінансуватиметься за рахунок грошової емісії, можливе підвищення рівня ділової активності стане наслідком застосування не стільки фіскальних (маніпулювання державними витратами та податками), скільки монетарних (у даному випадку випуск в обіг додаткових грошей) заходів.

2. Так само неефективною з погляду пом'якшення коливань економіки є політика дешевих та дорогих грошей. В основі ж неефективності дискреційної грошово-кредитної політики лежать насамперед непередбачувані часові лаги. Хоча зміни у пропозиції грошей і впливають на номінальний обсяг виробництва, але через доволі тривалий та невизначений період часу. Оскільки тривалість часового лагу заздалегідь точно передбачити неможливо, ймовірність відповідності політики дешевих або дорогих грошей існуючій економічній ситуації є незначною. Як наслідок, впроваджувана з метою стабілізації економіки дискреційна грошово-кредитна політика може перетворюватися на фактор дестабілізації економіки.

Втім, навіть якби впровадження дискреційної грошово-кредитної політики й не супроводжувалося виникненням непередбачуваних часових лагів, її результати все одно носили б неоднозначний та суперечливий характер. Рис. 1 ілюструє наслідки впровадження політики дешевих грошей у ситуації, коли крива сукупної пропозиції має форму висхідної лінії. Як видно з рисунка, викликане політикою дешевих грошей зростання сукупного попиту від  $AD_1$  до  $AD_2$  матиме своїм наслідком не тільки зростання реального обсягу виробництва від  $Q_1$  до  $Q_2$ , але й зростання рівня цін від  $P_1$  до  $P_2$ . Інакше кажучи, впроваджуючи політику дешевих грошей, центральний банк зможе домогтися збільшення реального випуску лише ціною посилення інфляції. Так само й впроваджувана центральним банком політика дорогих грошей, крім власне антиінфляційного ефекту, матиме своїм наслідком, якщо не зменшення, то принаймні стримування зростання реального обсягу виробництва.

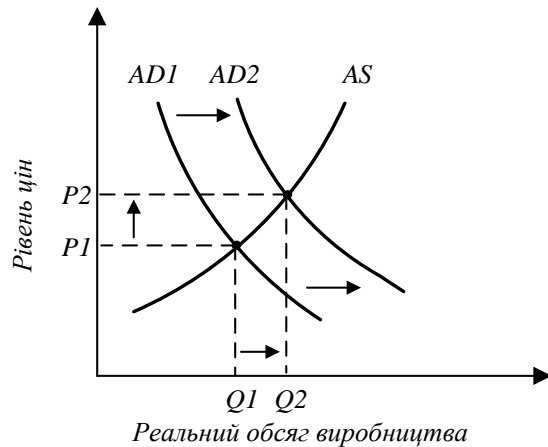


Рис. 1. Вплив політики дешевих грошей на реальний обсяг виробництва та рівень цін

Питання, вочевидь, у тому, наскільки значною є плата за політику прискорення економічного зростання та політику стримування інфляції у вигляді відповідно зростання рівня цін та зниження темпів економічного зростання. Приміром, якщо антиінфляційна політика матиме одним із своїх наслідків істотне зниження темпів економічного зростання, то чи варто тоді буде її застосовувати? Так само й істотне підвищення цін може вважатися занадто великою жертвою, на яку не варто йти в обмін на прискорення зростання реального обсягу виробництва. Таким чином, наявність небажаних побічних ефектів – ще одна серйозна проблема, яка ускладнює, якщо не унеможлиблює, ефективне впровадження політики дешевих та дорогих грошей у цілях стабілізації економіки.

**Висновки.** Проведене дослідження підтвердило просту істину: беручись за розв'язання породжуваних провалами ринку проблем, держава далеко не у всіх випадках їх успішно розв'язує. Почасти це пояснюється тим, що державі бракує необхідних для виправлення дефектів ринку інструментів, а почасти - їх неефективним використанням. У крайньому випадку державне втручання у функціонування ринкової системи з метою виправлення її дефектів може призводити до результатів гірших за ті, які мали б місце, якби держава не намагалася «покрощувати» діяльність ринків.

#### Література.

1. Мэнкью Н. Г. Принципы экономики / Н. Г. Мэнкью. - 2-е изд. - СПб: Питер, 2002. – 496 с.
2. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономика: Принципы, проблемы и политика. – Т.1. – М.: Республика, 1992. – 399 с.
3. Хиллман А. Государство и экономическая политика: возможности и ограничения управления. - М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2009. – 879 с.
4. Пигу А. Экономическая теория благосостояния, т. 1. / А. Пигу. – М., «Прогресс», 1985. – 512 с.
5. Фридман М., Фридман Р. Свобода выбирать: Наша позиция / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2007. – 356 с.

## References.

1. Menkyu N. G. Printsipyi ekonomiks / N. G. Menkyu. - 2-e izd. - SPb: Piter, 2002. – 496 s.
2. Makkonell K. R., Bryu S. L. Ekonomiks: Printsipyi, problemyi i politika. – T.1. – M.: Respublika, 1992. – 399 s.
3. Hillman A. Gosudarstvo i ekonomicheskaya politika: vozmozhnosti i ogranicheniya upravleniya. - M.: Izd. dom GU VShE, 2009. – 879 s.
4. Pigu A. Ekonomicheskaya teoriya blagosostoyaniya, t. 1. / A. Pigu. – M., «Progress», 1985. – 512 s.
5. Fridman M., Fridman R. Svoboda vyibirat: Nasha pozitsiya / Per. s angl. M.: Novoe izdatelstvo, 2007. – 356 s.

**Александр Отрошко**, к. э. н., доцент  
КНУ имени Тараса Шевченко

### РЕАЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА: ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ

*Статья посвящена анализу экономической деятельности государства в контексте необходимости устранения присущих рынкам изъянов. Главное внимание уделено раскрытию проблемных аспектов реализации таких экономических функций государства, как предоставление общественных благ, регулирования внешних эффектов и стабилизация экономики.*

**Ключевые слова:** *изъяны рыночной системы, экономические функции государства, общественные блага, внешние эффекты, стабилизация экономики.*

**A. Otroshko**, PhD in Economics, Associate Professor  
Taras Shevchenko National University of Kyiv

### IMPLEMENTATION OF THE ECONOMIC FUNCTIONS OF THE STATE: PROBLEM ASPECTS

*This article analyzes the economic activity of the state in the context of the need to eliminate the flaws inherent in the markets. The main attention is paid to the disclosure of the problematic aspects of the implementation of the economic functions of the state, as the provision of public goods, externalities regulation and stabilization of the economy.*

**Keywords:** *defects of the market system, the economic functions of the state, public goods, externalities, stabilization of the economy.*